

УДК 368.5

Стахович Андрій Станіславович

аспірант кафедри менеджменту

Львівського національного університету імені Івана Франка

Stakhovych Andriy

Postgraduate Student at the Department of Management

Lviv National University after Ivan Franko

ORCID: 0000-0003-2163-6027

**ДО ПРОБЛЕМ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ
TO THE PROBLEMS OF RISKS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES
IN THE CONDITIONS OF WAR**

***Анотація.** У статті розглянуто сутність ризиків. Розглянуто основні види ризиків сільськогосподарських підприємств.*

Зазначено, що підприємства агропромислового комплексу у мирний час зіштовхуються із трьома групами ризиків: загальні ризики, господарські (економічні) ризики та ризики сільського господарства.

Загальні ризики пов'язані із природно-кліматичними і географічними умовами, рівнем технологічного розвитку, політичної ситуації. Вони впливають не лише на діяльність підприємств, але й на населення конкретного регіону або держави.

Підприємницькі ризики пов'язані із функціонуванням підприємств. Вони стосуються рівня визначеності умов, у яких функціонує конкретний суб'єкт господарювання. Сюди відносять фінансові, виробничі, торговельні, маркетингові ризики.

Ризики сільського господарства пов'язані із специфікою умов функціонування аграрних підприємств. Вони також мають економічний, технологічний, фінансовий, природно-кліматичний характер. Однак вплив цих чинників на сільське господарство значно сильніший, аніж на інші види підприємницької діяльності.

Особливий акцент здійснено на ризики сільського господарства, які виникли у результаті повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році. До них віднесено ризики втрати урожаю, живих тварин та продуктів тваринного походження, ризики повної втрати або пошкодження обладнання, споруд та угідь, ризики втрати запасів урожаю, ризики транспортування

Ключові слова: *ризик, сільське господарство, господарський ризик, підприємницький ризик, загальний ризик.*

Summary. *The article discusses the essence of risks. The main types of risks of agricultural enterprises are considered. Observation of the results of the activities of various types of business in Ukraine in 2022 made it possible to conclude that agriculture is one of the types of economic entities that have suffered the most. Moreover, Ukraine is an important supplier of agricultural products on the world market. As a result, the negative consequences of the war affected not only domestic enterprises, but also the world food market*

It is noted that enterprises of the agro-industrial complex in peacetime face three groups of risks: general risks, entrepreneurial (business, economic) risks, and agricultural risks.

General risks are associated with natural, climatic and geographical conditions, the level of technological development, and the political situation. They affect not only the activities of enterprises, but also the population of a particular region or state.

Business risks are associated with the functioning of enterprises. They relate to the level of certainty of the conditions in which a specific economic entity functions. This includes financial, production, trade, and marketing risks.

The risks of agriculture are related to the specifics of the operating conditions of agricultural enterprises. They also have an economic, technological, financial, natural and climatic character. However, the influence of these factors on agriculture is much stronger than on the other types of business activity.

A special emphasis is placed on the risks of agriculture, which arose as a result of a full-scale invasion into Ukraine in 2022. These include risks of loss of crops, live animals and animal products, risks of loss or damage of equipment, buildings and land, risks of loss of crop stocks, risks of transportation. At the same time, attention is not focused on labor shortage problems related with the population migrates from shelling zones to safer regions or abroad.

As a result of the occurrence of such risks in Ukraine, the volume of exports of agricultural products decreased. The available range of fruit and vegetable products on the domestic market has decreased. A significant number of processing enterprises experienced a shortage of agricultural raw materials.

Key words: risk, agriculture, business risk, economic risk, general risk.

Постановка проблеми. Україна була і є країною із високим аграрним потенціалом, що робить привабливою діяльність у галузі сільського господарства. Разом з тим ця сфера економічної активності завжди була пов'язана із додатковими ризиками, притаманними лише аграріям. Однак із початком повномасштабного вторгнення у 2022 році обсяг ризиків збільшився і, як наслідок, постраждала значна кількість не лише сільськогосподарських підприємств, але й переробним компаній агропромислового комплексу. Тому актуальним і важливим є розгляд питань ризиків та очікувань аграріїв під час війни та у поствоєнний період.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми діяльності сільськогосподарських підприємств досліджуються протягом тривалого періоду як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Ці питання висвітлюються агрономами, технологами, біологами, екологами, економістами та управлінцями. Разом з тим на проблемах сільськогосподарських ризиків концентруються у першу чергу економісти та управлінці. Дослідженню економічних ризиків загалом, які притаманні й аграрним підприємствам, присвячені публікації Г. Азеренкова [1], А. Андрейчикової [2], М. Боровика [3], О. Бриндзі [4], П. Верченко [5], А. Жигірь [6], Л. Ріщук [7], Я. Циба [8] та ін. Роботи багатьох дослідників присвячені ризикам саме у сільському господарстві. Зокрема, це О. Альшанова [9], П. Бечко та А. Романова [10], Г.Вишняка [11], О. Загурська та Т. Сьомкіна [12], О. Кобилянська [13], О. Павленко [14], О. Петрова [15], Т. Червінська [16] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У 2022 році сільськогосподарські підприємства України зіштовхнулися із новими загрозами, пов'язаними із бойовими діями. Мета статті – визначити нові групи ризиків у аграрному секторі вітчизняної економіки та ідентифікувати чинники, які провокують появу цих ризиків для подальшої розробки заходів із захисту сільгосппідприємств від таких загроз.

Виклад основного матеріалу. Поняття ризику не є новим. Воно досліджується спеціалістами різних сфер діяльності. Ризик визначають як потенційну можливість виникнення керованої події в умовах невизначеності середовища здійснення економічної діяльності, яка піддається кількісній та якісній оцінці [3, с.7] або імовірність виникнення збитків чи недоотримання доходів порівняно з прогнозованим варіантом [17]. Якщо аналізувати навчальну літературу та публікації, ми знайдемо безліч визначень ризиків. Наприклад Я. Циба у своїх публікаціях виділяє 15 підходів до визначення цього поняття [8]. На нашу думку, у

найзагальнішому вигляді під ними варто розуміти можливість настання несприятливих, небажаних подій або втрат.

У своїй діяльності кожне підприємство зіштовхується із безліччю ризиків. Частина із них є загальними для будь-яких суб'єктів господарювання, а частина притаманна лише певному виду діяльності. Не є виключенням і сільськогосподарські підприємства. Більше того, на нашу думку аграрній сфері властива набагато ширший спектр загроз аніж більшості підприємств у інших сферах діяльності.

Незважаючи на теорію управління ризиками ми повинні усвідомлювати, що специфіка загроз залежить в першу чергу від особливостей країни та території, на якій функціонує конкретне підприємство.

Перш за все, кожне сільськогосподарське підприємство зіштовхується із господарським ризиками, які притаманні бізнесу, що працює в конкретному регіоні. Прийнято усі ризики у бізнесі поділяти на загальні та економічні [6]. До загальних відносять загрози природно-кліматичного, технологічного, політичного характеру. Зазвичай підприємство не має змоги вплинути на них. Саме в цій групі з'явилися додаткові ризики для вітчизняних підприємств сільського господарства у 2022 році. Економічні ризики більш контрольовані підприємством і залежать від правильності рішень керівництва. Це ризики фінансового, майнового, виробничого, торговельного характеру тощо.

У залежності від аспектів виділяють психологічний, соціальний, економічний, юридичний, політичний, інформаційний, медико-біологічний, комбінований (соціально-економічний) ризики [17]. Це – ризики, з якими зіштовхуються усі підприємства, однак для сільського господарства вони мають специфічні прояви.

Варто звернути увагу на ризики у залежності від видів небезпеки:

- природні ризики – не залежать від діяльності людини, пов’язані з проявами стихійних сил природи. До чинників виникнення даного ризику відносять землетрус, паводок, епідемію, а також різного роду природні катаклізми [6]. Вплив зазначених чинників значною мірою визначає рівень урожайності у сільському господарстві;
- техногенні ризики – спричиняються господарською діяльністю людини [18]. У мирний час мають вплив у першу чергу на якість продукції аграріїв, вміст шкідливих речовин техногенного походження тощо;
- змішані ризики – події природного характеру або внаслідок діяльності людини [18].

Згадуючи про проблеми із експортом зерна, вважаємо за необхідно значної уваги приділяти поділу ризиків у залежності від масштабів на глобальні та локальні [17]. Для прикладу проблеми забезпечення посівної та збору урожаю стали локальними ризиками, у той час як блокування експорту зерна Чорним морем виявилось глобальною проблемою не просто міжнародного, а світового масштабу, оскільки окрім втрат українських підприємств несло загрозу світовій продовольчій безпеці.

Варто розглядати економічні ризики за характером діяльності та поділяти їх на: виробничі ризики – ризики, пов’язані зі збитком від зупинки виробництва внаслідок впливу різних факторів, і перш за все, із загибеллю чи пошкодженням основних та оборотних фондів, а також ризики, пов’язані із впровадженням в виробництво нової техніки та технології; маркетингові ризики, які виражаються у втраті частки ринку, у зниженні об’єму продаж і розміру прибутку; фінансові і комерційні ризики, що виникають в галузях управління фінансами і взаємовідносинами торгових партнерів у процесі укладання договорів [18].

Отже, аграрні підприємства зіштовхуються із загальними ризиками, характерними для будь-якого бізнесу, і специфічними, властивими лише їм.

Схематично ці ризики можна зобразити, використавши за основну класифікацію А. Жигіря [6], доповнивши її відповідно до особливостей діяльності аграріїв (рис.1).

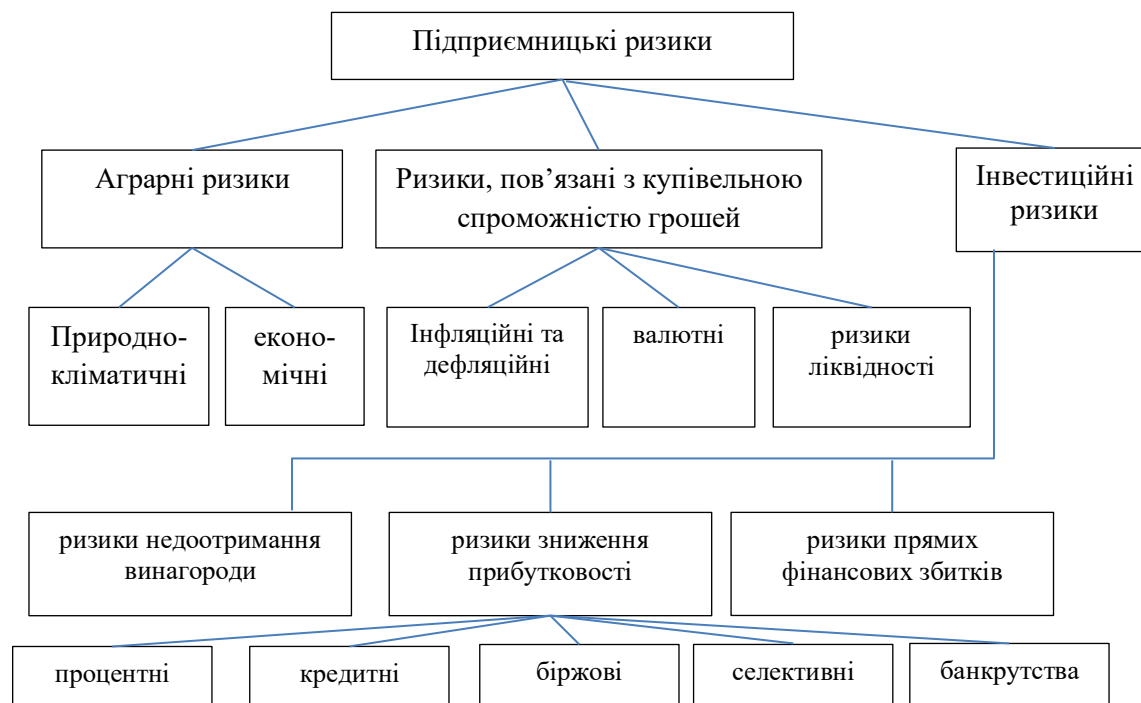

Рис. 1. Класифікація підприємницьких ризиків для сільського господарства

Джерело: доповнено класифікацію А.А. Жигіря [6]

Хоча кожне сільськогосподарське підприємство зіштовхується із згаданими ризиками, але в розрізі цієї статті ми зосередимо увагу на тих ризиках, які властиві лише аграрному сектору.

На думку О. Петрової ризиками в сільськогосподарському виробництві є невизначеність, що виникає в процесі виготовлення продукції рослинництва і тваринництва, та у зв'язку з використанням пов'язаних з цим виробництвом матеріально-технічних, інформаційних та фінансових засобів, яка з настанням певних подій зумовлює негативний вплив на результати господарювання [15, с. 338]. Джерелами економічних ризиків для суб'єктів господарювання аграрного виробництва є чинники, явища та процеси, які зумовлюють невизначеність результатів їх діяльності [10].

Також Т. Червінська стверджує, що нестабільність та невизначеність в діяльності аграрних підприємств визначають дві групи ризиків – ринкове середовище та природнокліматичні умови[16]. Ринкове середовище визначає витрати, які несе підприємство та можливості збуту продукції. Природно-кліматичні умови визначають обсяги вирощування продукції (урожайність) і, відповідно, потенційні прибутки. Хоча, як свідчить практика сільськогосподарської діяльності, у окремих випадках надмірна урожайність не є бажаною. Таким негативним прикладом став в Україні 2021 рік, коли надмірна урожайність гарбузових (а саме кавунів) зробила економічно не вигідним їх продаж для більшості виробників.

П. Бечко і А. Романова, вивчаючи теорію та практику ризик-менеджменту в аграрній сфері, узагальнили ті ризики, які мають економічний характер, виділивши виробничі, майнові, цінові, технологічні, юридичні, кадрові, стратегічні, екологічні ризики, ризики партнерства та продовольчої безпеки [10].

Враховуючи рівень розвитку теорії управління ризиками та наукових підходів до аграрного менеджменту, усі згадані ризики є загальновідомими і очевидними. Погоджуючись із зазначеними групами ризиків, ми повинні наголосити, що 2022 рік приніс суттєві корективи у діяльність не лише сільськогосподарських підприємств, але й агропромислового комплексу загалом. Оскільки після Другої світової війни країни з ринковою економікою розвивалися в умовах миру, ніхто не очікував війни в середині Європи ще й з таким ступенем жорстокості та руйнувань. Відповідно, ні теорія ні практика менеджменту не мали відповіді на запитання як діяти аграріям в умовах війни, окупацій та активних обстрілів.

Обґрунтуємо наявність та причини нових типів ризиків в аграрній сфері.

Наслідки негативного впливу таких подій є очевидними і проявляться у втратах майна, тварин та птиці, урожаїв, недовикористання

сільськогосподарських угідь. В окремих випадках такі наслідки будуть мати довгостроковий характер. За словами заступника директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», виконавчого директора Північного міжрегіонального наукового центру НААН д.е.н. Олександра Нечипоренка, за попередніми оцінками науковців, додаткові економічні втрати галузі від війни лише у 2022 році очікуються у розмірі близько 22 мільярдів доларів, а зниження доходів сільського господарства та суміжних секторів — від 10 до 30% [19].

З метою обґрунтування ризиків війни у сільському господарстві проілюструємо очікування вітчизняних аграріїв. Так, 10 лютого 2023 року було оприлюднено статистичні заміри Державної служби статистики України щодо очікувань представників сільського господарства. Згідно оприлюднених даних (табл.1), 49% опитаних назвали інші чинники стримування сільськогосподарської діяльності, основними із яких стали військові дії.

Таблиця 1

Оцінка впливу факторів, що стримують сільськогосподарську діяльність

Показник	недостатній попит	погодні умови	нестача робочої сили	нестача матеріалів, устаткування	фінансові обмеження	інші фактори	нічого не стримує
Всього	17	27	3	3	23	49	22
Рослинництво	15	31	3	3	18	49	23
Тваринництво	19	17	6	6	38	50	16

Джерело: узагальнено автором на основі [20]

У першу чергу слід наголосити на очевидних викликах. Україна зіштовхнулася із проблемами експорту зерна, ризиками не лише втрати посівів, але проблемами збору урожаю і т.п. Як наслідок, очікування

сільгосп підприємств протягом 2022 року зазнали значних змін. З'явилися нові загрози. Аналізуючи поточні чинники, що визначають рівень ризиків сільгосп підприємств, ми мусимо врахувати вплив активної фази війни на діяльність аграріїв.

Виходячи із очікувань аграріїв, ми можемо визначити основні ризики війни, із якими матимуть справу сільгосп підприємства до завершення бойових дій. Враховуючи те, що Україна є провідним експортером сільськогосподарської продукції, у сучасних умовах сільгосп ризики не обмежуються вітчизняним середовищем. Дані, наведені в табл. 1, розкривають локальні ризики. Але, враховуючи що наша країна є житницею Європи і світу, необхідно враховувати макроризики. Проілюструємо дане твердження статистичними даними. Ключові гравці українського аграрного ринку до 2022 року мали намір значну частину своєї продукції продавати на зовнішніх ринках. Однак результаті бойових дій в Україні зменшився обсяг експорту продукції сільського господарства та агропромислового комплексу по більшості товарних позицій (Табл. 2). Як наслідок, з'явилися ризики збуту продукції.

Таблиця 2

**Основні зміни експорту продукції агропромислового комплексу в
Україні у 2022 році**

Вид товарів	тис. дол. США	у % до 2021	у % до загального обсягу експорту
Усього експорт	44148774,6	64,9	100,0
Експорт продукції АПК	23397243,0	346,7	53,0
у тому числі			
Живі тварини; продукти тваринного походження	1472435,5	109,5	3,3
Продукти рослинного походження	13478480,9	86,7	30,5
зернові культури	9112536,5	73,8	20,6
овочі	102678,2	52,2	0,2
їстівні плоди та горіхи	313081,7	85,0	0,7

продукція борошномельно-круп'яної промисловості	139565,9	94,1	0,3
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5949360,7	84,5	13,5
Готові харчові продукти	2496966,0	65,9	5,7
готові продукти із зерна	251824,6	60,7	0,6
тютюн і промислові замітники тютюну	138656,6	30,6	0,3
залишки і відходи харчової промисловості	1081952,8	62,4	2,5
алкогольні і безалкогольні напої та оцет	204708,1	65,9	0,5
какао та продукти з нього	147032,8	65,6	0,3
різні харчові продукти	119729,7	67,5	0,3

Джерело: узагальнено автором на основі [21]

Проблеми транспортної логістики спричинили зменшення обсягів збуту по всіх напрямках. Враховуючи те, що у 2023 році аграрії зіштовхнуться із проблемами насінєвого фонду та посиляться уже існуючі проблеми у джерелах збуту, у цьому розрізі ризики зростуть.

Загалом, як видно із таблиці 2, експорт основних видів продукції сільського господарства та агропереробного комплексу зменшився. Такі тенденції збережуться до завершення бойових дій. В основному війна негативно вплинула на продаж продукції рослинного походження, у першу чергу на продаж зернових. Причини цього очевидні:

1. Утруднення транспортування продукції підприємств у зв'язку з обстрілами та блокуванням морських переведень.

2. Зменшення обсягів виробництва та угідь придатних для вирощування продукції у зв'язку із бойовими діями.

Як показав досвід попереднього року, суттєвою проблемою стали кадрові ризики. До повномасштабного вторгнення в Україні не було браку робочої сили. Хоча протягом останніх 20 років частина населення країни була складовою міжнародної трудової міграції, вітчизняні аграрії були в достатній мірі забезпечені робочою силою. Однак військові дії кардинально змінили ситуацію. В очікуванні військових загроз населення намагається уникнути загроз шляхом міграції до безпечніших територій. Як наслідок має

місце міграція населення у працездатному віці на Західну Україну та за кордон і зменшення пропозиції робочої сили у інших регіонах. Через брак трудових ресурсів подовжується період збору урожаю, що провокує втрати урожаю.

Насправді, виклики сільського господарства України в умовах війни різноманітні. Показники, наведені у табл. 1 і табл. 2 спричинені кардинально різними групами ризиків, які виникли під час війни. На нашу думку, основними із них є:

1. Ризики втрати урожаю, живих тварин та продуктів тваринного походження (ризики втрати обігових засобів) – у зв'язку із обстрілами представники сільського господарства постійно ризикують втратити частину посівів чи сільськогосподарських тварин. Особливо високі такі ризики для аграріїв, які знаходяться на Півдні, Сході України та прифронтових зонах.

2. Ризики повної втрати або пошкодження обладнання, споруд та угідь. Пов'язані із пошкодженнями під час обстрілів. До завершення війни є ризики окупації окремих територій. Як засвідчив 2022 рік, у підприємств, які знаходяться на окупованих територіях можуть конфісковувати їх обладнання, а споруди та угіддя ризикують стати непридатними для використання у найближчий час через обстріли та бойові дії на їх територіях.

3. Ризики втрати запасів урожаю. Пов'язані із ризиками крадіжок, мародерства та обстрілів складів, де зберігається зібраний урожай.

4. Ризики транспортування. Варто поділити на ризики неможливості транспортування (найяскравішим прикладом стало блокування експорту зерна Україною морськими видами транспорту) та ризики пошкодження і втрати вантажів під час транспортування у результаті бойових дій.

5. Ризики нестачі робочої сили (кадрові ризики). Міграція робочої сили у безпечніші регіони України та за кордон.

6. Ризики збуту. Виникають при утрудненні доставки сільськогосподарської продукції до споживачів. Передбачають псування продукції у процесі тривалої доставки та відмови споживача від продукції у зв'язку із несвоєчасністю доставки.

Узагальнення результатів дослідження можна зобразити за допомогою рис. 2.

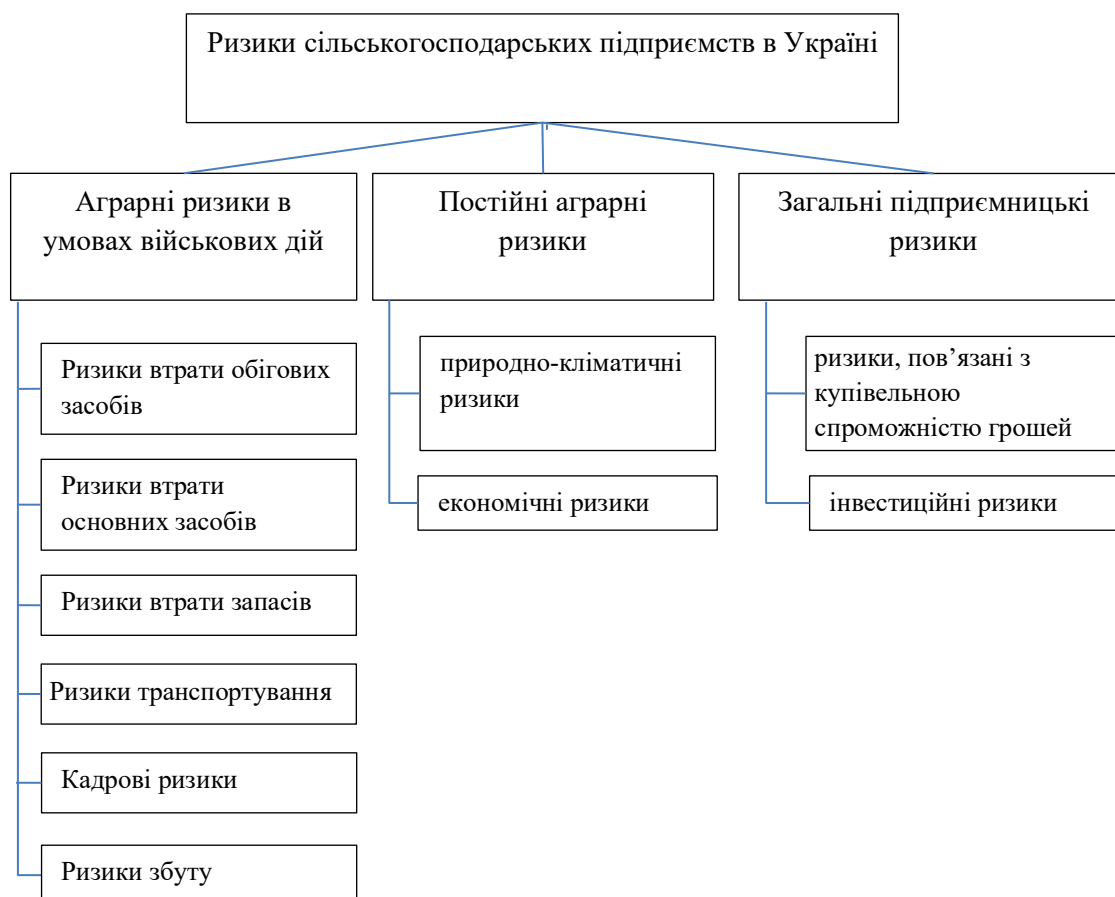

Рис. 2. Ризики вітчизняних аграрних підприємств в умовах війни

Джерело: власна розробка

Хоча, на перший погляд, проаналізовані ризики мають різний характер, але, систематизуючи наведений матеріал, можна визначити низку груп загроз для агропромислового комплексу загалом.

У результаті активних бойових дій загроза таких ризиків доволі висока. У наслідок терплять збитки не лише сільськогосподарські

виробники, але й переробний сектор. Як наслідок, значна частина переробних підприємств у 2022 році недоотримала сільськогосподарську сировину для виробництва. Зокрема це – плодово-овочеві культури, які вирощуються в основному в південних регіонах України. Результатом стало зменшення обсягів виробництва. Через брак сировини та пошкодження виробничих потужностей зменшився асортимент продукції навіть таких відомих торгових марок як «Чумак», «Sandora». Існують проблеми із виробництвом продуктів, що передбачають використання сировини, яка переважно вирощується у південних регіонах України. Таким чином у подальшому необхідно аналізувати не лише сільськогосподарські ризики, але й похідні ризики підприємств харчової промисловості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. За результатами дослідження можна зробити низку висновків. Як бачимо, в умовах війни спектр ризиків сільського господарства зростають і зростає ймовірність їх настання. Наприклад, для зменшення ризиків втрати посівів внаслідок бойових дій сільськогосподарські підприємства у прифронтових зонах відмовляють від посіву озимих зернових. Однак такі заходи не є оптимальним рішенням, оскільки зменшуються урожаї зернових високого якості.

Аналізуючи діяльність вітчизняних сільськогосподарських підприємств протягом 2022 року обґрунтовано необхідність перегляду групи ризиків, з якими зіштовхуються сільськогосподарські підприємства і розширити їх. Зокрема необхідно впровадити оцінку окрім загальноприйнятих такі додаткові загрози: ризики втрати (відсутності можливості збору) врожаю у результаті бойових дій (мають різний ступінь для різних регіонів), проблеми збутової логістики і реалізації врожаю (актуальні для всіх регіонів України), ризики пошкодження запасів (ступінь ризику повинен визначатися активністю бойових дій та періодом зберігання запасів), ризики втрати обладнання та посівів (надвисокий ризик у зонах

активних бойових дій, значний ризик по всіх інших територіях країни). Для сприяння подальшого розвитку сільського господарства вважаємо за необхідне впровадити методи страхування таких ризиків. Враховуючи природу походження цих ризиків, гарантом захисту аграріїв повинна виступати держава. Без таких гарантій існує висока ймовірність занепаду сільського господарства у прифронтових регіонах, що призведе до безповоротної втрати позицій України на світовому ринку.

Як наслідок, необхідно розробляти такі механізми підтримки сільського господарства, які б допомогли аграріям вижити в умовах бойових дій та компенсувати втрати.

Перспективами подальших досліджень є визначення шляхів та методів страхування аграрних ризиків воєнного періоду, описаних у даній статті.

Література

1. Азаренкова Г. М. Аналіз моделювання і управління ризиком (в схемах та прикладах) : навч. посібник. Львів : Новий світ-2000. 2011, 240 с.
2. Андрейчикова А.М. Еволюція поглядів на проблему ризику в економічній науці. *Економічний вісник*. 2014. №1. С. 38-49
3. Боровик М. В. Ризик-менеджмент : конспект лекцій для студентів магістратури усіх форм навчання спеціальності 073 – Менеджмент. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 2018, 65 с.
4. Бриндзя О.З. Врахування економічного ризику в управлінні підприємством. *Ефективна економіка*. 2011. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2694> (дата звернення: 27.01.2023)
5. Верченко П. І. Багатокритеріальність і динаміка економічного ризику (моделі та методи): монографія. Київ: КНЕУ. 2006, 272 с.

6. Жигірь А.А. Різновиди підприємницьких ризиків та їх класифікація. *Ефективна економіка*. 2012. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063> (дата звернення: 27.01.2023)
7. Ріщук Л.І. Методичний підхід до оцінки внутрішніх ризиків підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 16. С.442-446
8. Циба Я.В. Підходи до розуміння поняття «ризик». *Ефективна економіка*. 2014. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2761> (дата звернення: 27.01.2023)
9. Альшанова О.О. Страхування в управлінні ризиками вирощування сільськогосподарських культур. *Економіка АПК*. 2010. №10. С.86-91.
10. Бечко П.К., Романова А.О. Теоретичні основи впливу економічних ризиків на діяльність суб'єктів аграрного виробництва. *Ефективна економіка*. 2012. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=941> (дата звернення: 27.01.2023)
11. Вишняк Г.О. Формування системи моніторингу інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 1. С. 58-62
12. Згурська О. М., Сьомкіна Т. В. Сучасний стан та стратегічні можливості підприємств агропродовольчого комплексу України. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8394> (дата звернення: 27.01.2023)
13. Кобилянська О.М. Причини виникнення ризиків та особливості їх прояву в сільському господарстві. *Агроінком*. 2007. № 11-12. С. 105-108.

- 14.Павленко О. П. Страхування як метод фінансової безпеки аграрних виробників: сучасні тенденції та світовий досвід. *Modern economics*. 2018. № 8. С. 134-141.
- 15.Петрова О.О. Чинники виникнення ризиків сільськогосподарського виробництва. *Таврійський науковий вісник. Економічні науки*. 2013. №83. С.336-342
- 16.Червінська Т.М. Управління ризиками в АПК як передумова забезпечення стійкості галузі. *Ефективна економіка*. 2015. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=4711> (дата звернення: 27.01.2023)
- 17.Мігус І.П., Лаптев С.М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка*. 2011. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=821> (дата звернення: 27.01.2023)
- 18.Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури. 2012, 388 с. URL: http://megalib.com.ua/book/32_Sityaciinii_menedjment.html (дата звернення: 27.01.2023)
- 19.Громов О. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. *Урядовий кур'єр*. 2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silskogospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/> (дата звернення: 12.02.2023)
- 20.Очікування сільськогосподарських підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності за видами економічної діяльності (2015-2023). Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.02.2023)
- 21.Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2022 році. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.02.2023)

References

1. Azarenkova H. M. Analiz modeliuvannia i upravlinnia ryzykom (v skhemakh ta prykladakh) : navch. posibnyk. Lviv : Novyi svit-2000. 2011, 240 s.
2. Andreichykova A.M. Evoliutsiia pohliadiv na problemu ryzyku v ekonomichnii nautsi. Ekonomichnyi visnyk. 2014. №1. S. 38-49
3. Borovyk M. V. Ryzyk-menedzhment : konspekt leksii dlia studentiv mahistratury usikh form navchannia spetsialnosti 073 – Menedzhment. Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O. M. Beketova. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova. 2018, 65 s.
4. Bryndzia O.Z. Vrakhuvannia ekonomichnoho ryzyku v upravlinni pidpriemstvom. Efektyvna ekonomika. 2011. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2694> (date of application: 27.01.2023)
5. Verchenko P. I. Bahatokryterialnist i dynamika ekonomichnoho ryzyku (modeli ta metody): monohrafiia. Kyiv: KNEU. 2006, 272 s.
6. Zhyhir A.A. Riznovydy pidpriemnytskykh ryzykiv ta yikh klasyfikatsiia. Efektyvna ekonomika. 2012. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063> (date of application: 27.01.2023)
7. Rishchuk L.I. Metodychnyi pidkhid do otsinky vnutrishnikh ryzykiv pidpriemstva. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. 2017. Vypusk 16. S.442-446
8. Tsyba Ya.V. Pidkhody do rozuminnia poniattia «ryzyk». Efektyvna ekonomika. 2014. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2761> (date of application: 27.01.2023)
9. Alshanova O.O. Strakhuvannia v upravlinni ryzykamy vyroshchuvannia silskohospodarskykh kultur. Ekonomika APK. 2010. №10. S.86-91.

10. Bechko P.K., Romanova A.O. Teoretychni osnovy vplyvu ekonomichnykh ryzykiv na diialnist sub'iektiv ahrarnoho vyrobnytstva. Efektyvna ekonomika. 2012. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=941> (date of application: 27.01.2023)
11. Vyshniak H.O. Formuvannia systemy monitorynhu investytsiinoho rozvytku silskohospodarskykh pidpriemstv. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu. 2015. № 1. S. 58-62
12. Zghurska O. M., Somkina T. V. Suchasnyi stan ta stratehichni mozhlyvosti pidpriemstv ahroprodovolchoho kompleksu Ukrainy. Efektyvna ekonomika. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8394> (date of application: 27.01.2023)
13. Kobylanska O.M. Prychyny vynyknennia ryzykiv ta osoblyvosti yikh proiavu v silskomu hospodarstvi. Ahroinkom. 2007. № 11-12. S. 105-108.
14. Pavlenko O. P. Strakhuvannia yak metod finansovoi bezpeky ahrarnykh vyrobnykiv: suchasni tendentsii ta svitovyi dosvid. Modern economics. 2018. № 8. S. 134-141.
15. Petrova O.O. Chynnyky vynyknennia ryzykiv silskohospodarskoho vyrobnytstva. Tavriiskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky. 2013. №83. C.336-342
16. Chervinska T.M. Upravlinnia ryzykamy v APK yak peredumova zabezpechennia stiikosti haluzi. Efektyvna ekonomika. 2015. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=4711> (date of application: 27.01.2023)
17. Mihus I.P., Laptiev S.M. Neobkhidnist rozmezhuvannia poniat «zahroza» ta «ryzyk» pry diahnostytsi ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia. Efektyvna ekonomika. 2011. №12. URL:

- <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=821> (date of application: 27.01.2023)
18. Bondar O. V. Sytuatsiinyi menedzhment. Navch. posibnyk. K.: Tsentr uchbovoi literatury. 2012, 388 c. URL: http://megalib.com.ua/book/32_Sityaciinii_menedjment.html (date of application: 27.01.2023)
 19. Hromov O. Silske hospodarstvo pid chas viiny: zmina priorytetiv. Uriadovyi kur'ier. 2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/> (date of application: 12.02.2023)
 20. Ochikuvannia silskohospodarskykh pidpriemstv shchodo perspektyv rozvytku yikh dilovoi aktyvnosti za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2015-2023). Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (date of application: 12.02.2023)
 21. Tovarna struktura zovnishnoi torhivli u 2022 rotsi. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (date of application: 21.02.2023)